

Wat/wie ontwierp de ontwerper?

3 VRAGEN OVER INTELLIGENT DESIGN

Pouwel Slurink

Het huidige debat over “Intelligent design” versus evolutie is eigenlijk een herhaling van het aloude filosofische debat over het bestaan van God. De aanhangers van “Intelligent Design” lijken een beroep te doen op het zogenaamd teleologisch godsbewijs. De evolutieleer ondermijnt dit bewijs echter. Het idee van een Geestelijk Ontwerper Daarboven roept bovendien minstens drie nieuwe vragen op.

Er zijn vele pogingen gedaan het bestaan van God te bewijzen. Het moeilijkst te weerleggen was lange tijd het zogenaamd teleologisch godsbewijs: de alomtegenwoordigheid van doelgerichtheid en ontwerpen in de natuur zouden wijzen op een Groot Omvattend Doel of op een Geestelijke Ontwerper Daarboven. Waarschijnlijk heeft deze redenering door de eeuwen heen de meeste gelovigen opgeleverd en het is ook deze redenering waarop de aanhangers van “Intelligent Design” terugrijpen. Toch wordt juist deze redenering door de evolutieleer ondermijnd. De evolutieleer berust namelijk op de gedachte dat het blinde mechanisme van variatie en selectie (of van verschil in kopieersnelheid) doelgerichte, schijnbaar ontworpen structuren kan doen ontstaan. Chemische evolutie kan onder de juiste omstandigheden leiden tot het ontstaan van zichzelf kopiërende moleculen: één dergelijk toevallig ontstaan molecuul kan zichzelf eindeloos verspreiden onder de goede omstandigheden. Een molecuul dat andere chemische processen zo beïnvloedt dat het zijn eigen replicatie bevordert en zich beschermt tegen afbraak zal vervolgens weer uitverkoren worden en de planeet erven. Het relatieve replicatiesucces van dergelijke moleculen zal uiteindelijk moleculen in het leven roepen die werken als chemische programma's voor de opbouw van overlevingsmachines – organismen - die gericht zijn op het behoud en de verspreiding van deze programma's. Alle levende wezens op aarde stammen tenslotte af van DNA dat deze dubbele werking heeft: 1. het kan zichzelf repliceren, 2. het werkt als een programma.

Zoals de befaamde evolutiebioloog en filosoof Ernst Mayr heeft laten zien verbindt de notie van het “programma” dus het domein van het louter fysisch-chemische met het domein van het levende en doelgerichte. Programma's bestaan uit informatie die causale processen kanaliseren naar doelen. Maar simpele programma's kunnen toevallig ontstaan als katalytische eigenschappen van moleculen. Reeksen van dergelijke programma's kunnen vervolgens groeiprocessen sturen. Evolutie is de variatie, recombinitie en selectie van toevallig ontstane programma's, waarvan steeds de meest doelmatig-tot-replicatie-leidende worden doorgegeven. Het resultaat is een sneeuwbaaleffect van doelgerichtheid. Er is geen ontwerper nodig, want het proces van ontwerpen is een eindeloos proces van *trial and error* dat keer op keer, generatie op generatie, herhaald wordt. Er is geen Groot Omvattend Doel nodig omdat de meest doelmatige en doelgerichte programma's zichzelf (en soms hun partners) uitverkiezen door zichzelf voort te planten.

Niet alle aanhangers van “Intelligent Design” zijn echter onder de indruk van deze redenering. Het is ook nog lang niet duidelijk hoe het leven precies ontstaan is. Zolang er leemten zijn in onze kennis kunnen we deze opvullen met geloof, zo lijkt de redenering soms. Soms wordt het evolutionisten zelfs verweten dat het hen ontbreekt aan geloof, terwijl men net zo goed zou kunnen stellen dat er iets schort aan de niet-evolutionist, namelijk de verbeeldingskracht om zich voor te stellen waartoe natuurprocessen gedurende eonen kunnen leiden. Om de kwestie te beslechten zijn er dan ook nog drie andere vragen nodig die alledrie luiden “wat/wie ontwierp de ontwerper?”.

1. Wat (= welke natuur) ontwierp de ontwerper?

Stel de natuur was inderdaad het product van intelligent ontwerp. Wat ontwierp die ontwerper dan eigenlijk? Het is moeilijk te ontkennen dat de levensvormen op aarde op zijn getreden in de vorm van allerlei vertakte reeksen, waarbij bouwplannen steeds verder zijn toegespitst op bepaalde overlevingsstrategieën. Het heeft miljarden jaren geduurd voordat er veelcelligen ontstonden en de bouwplannen van deze veelcelligen blijken onderling verwant te zijn. Als er sprake was van intelligent ontwerp zou er geen noodzaak zijn te beginnen met eencelligen en relatief primitieve levensvormen. Waarom zou je eerst wormen bedenken, vervolgens trilobieten, en pas daarna insecten? Waarom zou je eerst *Tyrannosaurus rex* ontwerpen en niet meteen de lieflijke zang van de Fitis op een lentemorgen? Het zou niet eens nodig zijn steeds weer terug te vallen op koolstofchemie en het gebruik van DNA. Er was geen enkele noodzaak om miljarden jaren te wachten op veelcelligen en de hoeveelheid trilobieten, dinosauriërs en insecten tijdens het laatste half miljard jaar had ook wel wat minder gekund. Wat heeft die ontwerper al die tijd gedaan? Het heeft steeds miljoenen jaren geduurd voordat er een nieuw ontwerpje was en zelfs de evolutie van de mensachtigen heeft de eerste miljoenen jaren geleid tot vrij ruwe en behoudende rechtoplopende roofdieren, zoals *Homo erectus*. De enorme tijdschans waarin alle levensvormen zijn ontstaan wijzen duidelijk op een proces van *trial and error* oftewel natuurlijke selectie - bij sommige dieren soms deels overgenomen door de seksuele selectie van goede ontwerpen.

Alleen op die manier kun je ook verklaren dat alle levensvormen niet alleen onderdeel vormen van fylogenetische reeksen, maar ook neigen naar reeksvorming. Op de keper beschouwd zijn alle levende wezens opvallend vaak druk bezig met lijfsbehoud en voortplanting. Zelfs mensen zijn nogal eenzijdig gefocust op seks, baby's en status (die grote voordelen biedt voor het nageslacht). Als er intelligent ontwerp ten grondslag lag aan het leven en er een ontwerper was die ook nog eens miljarden jaren tot zijn beschikking had, dan was

er toch wel een manier gevonden om de domme biologica van “wie zich niet voortplant, sterft uit” te omzeilen. Er zou niet gewerkt hoeven te worden met zulke verbijsterende aantallen zaadjes, eitjes, eikels, kiempjes, larven, kikkervisjes. Met een duwtje in de goede richting had de natuur veel economischer en überhaupt fatsoenlijker kunnen zijn ingericht.

Bovenal zou de natuur niet zo wreed hoeven te zijn. De grootte van een legsel of worp is dikwijls een goede indicatie van de hoeveelheid exemplaren die de volwassenheid niet halen. Als je kijkt naar het tempo waarin jonge dieren worden afgeslacht en weer worden opgevoerd aan andere jonge dieren besef je pas hoe krachtig selectie werkzaam is in de natuur. Alleen een kleine groep “opvoedingsspecialisten” zijn zich gaan specialiseren in kleinere legfels en het beter beschermen en verzorgen van hun jongen. De dood is onderdeel van het leven en levende wezens zijn niet eens gebouwd om eeuwig te duren. De structuur van het leven wijst niet op een Goede Ontwerper Daarboven, maar op keiharde strijd om het bestaan.

2. Wat ontwierp de ontwerper = waar komt de ontwerper vandaan?

Het idee dat de fundamentele levensvormen het product zijn van “intelligent design” of van een Grote Ontwerper Daarboven lost bovendien één fundamenteel raadsel niet op: waar komt die ontwerper zelf vandaan? De evolutionist ziet geest als een functionele systeemeigenschap waarmee mobiele organismen zich oriënteren en besturen. Hij plaatst dus de geest aan het einde van sommige fylogenetische reeksen en zeker niet aan het begin. De complexe menselijke geest is bijvoorbeeld het resultaat van een omgebouwd en aangepast zoogdierenbrein en dankt veel van haar eigenschappen aan ons lange bestaan als verzamelaars en jagers. Menselijke geesten worden afgeleverd in allerlei varianten, waarvan mannelijke en vrouwelijke de twee meest opvallende extremen zijn. Er is echter geen geest hetzelfde en communicatie tussen geesten lukt meestal maar half. Als we de verschillende typen dierlijke geest erbij betrekken, blijkt helemaal dat er niet één soort universele zielestof is, maar dat de geest als functionele systeemeigenschap van het lijf in een oneindig aantal variaties optreedt. Alles wijst er dus op dat geesten de gevoelige en sturende binnenkanten zijn van zich gedragende dieren en dat maakt het idee van een niet geëvolueerde geest vreemd.

Want dat is het grote probleem voor de aanhanger van het Intelligent Design. Terwijl de evolutionist de evolutie van de breinomvang in verschillende diergroepen en bij mensachtigen kan bestuderen, gaat de I.D.-er uit van een fictieve universele niet belichaamde geest. Daarmee denkt hij allerlei vormen van ontwerp in de natuur te kunnen verklaren, maar hij vergeet een verklaring te bedenken voor de Ontwerper zelf. Waar komt die Ontwerper vandaan? Wie was de vader van God de vader? Als je de levende natuur verklaart met een beroep op een schepper, ontwerper, ordenend principe, of wat dan ook, verklaar je helemaal niets. De evolutionist kan misschien niet verklaren waarom er ooit een

bobbeltje zat in het niets, maar hij kan wel verklaren waarom er tussen de miljarden sterrenstelsels ergens één sterretje rondwerft met een beschimmeld planeetje. Met het principe van variatie en selectie kan hij verklaren waarom er vanuit eenvoudige zichzelf kopiërende programma's een bijna oneindige reeks complexe overlevingsprogramma's heeft kunnen ontstaan. Het bestaan van het heelal zelf blijft dan ongetwijfeld een onverklaarbaar en absurd feit, maar dat er intelligente roofapen zijn met cultuur wordt een stuk begrijpelijker. Bovenal wordt het menselijk gedrag begrijpelijker, dat in veel opzichten toch niet zo heel veel afwijkt van dat van andere dieren. Onze cultuur is immers gedeeltelijk slechts onze vorm van onderlinge competitie. Tenslotte:

3. Wat of wie ontwierp de ontwerper = hoe ontstond het idee God?

Waarom zijn mensen bij het zien van doelgerichtheid en ontwerp geneigd te geloven in een Groot Omvattend Doel of een Grote Ontwerper Daarboven? Dat blijft een lastige vraag. Het antwoord begint met de stelling dat mensen apen zijn en dat apen door-en-door sociale wezens zijn die specialisten zijn in het anticiperen op gedrag van groepsgenoten. Het is goed mogelijk dat intelligentie in ons geslacht (*Homo*) enorm is gestimuleerd door de noodzaak tot gedachten lezen in steeds grotere en complexere groepen. Zoals je al bij kinderen ziet, neigt onze geest ertoe opzet te projecteren in soortgenoten. Het is bekend dat natuurvolkeren ook opzet projecteren in allerlei natuurprocessen. Het scheiden van oorzakelijke verklaringen en het toeschrijven van intenties blijft een moeilijke klus voor kinderen, ethologen, psychologen, ouders, leerkrachten, juristen, en niet minder ook voor theologen en aanhangers van *Intelligent Design*.

Maar waarom zouden we van het postuleren van eenvoudige boomgeesten zijn overgegaan naar het opbouwen van een pantheon van goden en wat heeft onze voorouders ertoe gebracht om dit pantheon weer af te schaffen en over te stappen op één ontwerper? Er lijkt hier sprake van een stukje culturele variatie en selectie, voortgedreven door het zoeken van volkeren naar identiteit, eensgezindheid en leiding. Omdat mensen relatief democratische apen zijn, kunnen leiders die zich beroepen op de wil van een Geheime Onzichtbare Dominantie ook meer bereiken. Op individueel niveau zijn mensen natuurlijk langdurig afhankelijk van hun ouders en van elkaar en de confrontatie met hun eigen sterfelijkheid, onmacht en eenzaamheid kan hen doen uren in hun eigen spiegelbeeld en hen doen zoeken naar een superouder of een superleider. Al met al kan men stellen dat het idee van een ontwerper een stukje evolutie in het klein is, waarbij religieuze ideeën zich geleidelijk aanpassen aan de menselijke behoeften en noden. Het gods-idee is dus een soort geestelijk virus, een mem in de terminologie van Dawkins, dat door variatie en selectie geoptimaliseerd is om zich te verspreiden. Het is met andere woorden een product van evolutie en dat zou iedereen die moeite heeft met de alomtegenwoordigheid van evolutie toch aan het denken moeten zetten.

De auteur is filosoof en promoveerde in 2002 met het proefschrift *Why some apes became humans; competition, consciousness, and culture*.